

Tarihimizde Vakfedilmiş Sağlık Müesseseleri

“Darü’ş-şifalar”

Prof. Dr. Asaf ATASEVEN

Vakıfların Allah'ın rızasını kazanmak maksadı ile taşınır ya da taşınmaz malları vakfedenin ileri sürdüğü şartlar dahilinde insanlara sosyal, sağlık, kültürel, ekonomik, eğitim-öğretim gibi çeşitli hizmetler vermek üzere tahsis etmek olduğunu biliyoruz. Bu özellikleri ile vakıf eserleri asırlar boyu çeşitli hizmetler ifa etmiş, birçok beldenin imarına sebep olmuş; bugün bilhassa turizm açısından büyük önem kazanmış, sadece bizim değil medeniyet tarihinin ölmez abideleri haline gelmişlerdir.

Muhakkak ki, Vakıfların en önemli hizmetlerinden biri, sağlık hizmetleri olmuştur. Zira sağlık insanoğlunun en aziz varlığıdır. Şanlı tarihimiz boyunca insanımızın sağlık hizmetlerini vakfedilmiş bu sağlık müesseseleri “darü’ş-şifa”lar sürdürmüş; bunlar sadece halkımızın sağlığı değil, aynı zamanda tıp eğitimi de yaparak doktor yetiştirmişlerdir.

Vakfedilmiş bu sağlık müesseseleri, darü’ş-şifa, şifahane, şifaiyye, bimaristan, bimarhane, maristan, darü'l-afiye, darü'l-merza, Daru'r-raha, darü's-sihha, darü't-tıp, darü'l-aceze, cüzzamhane, tecridhane, karantinahane, tımarhane ve hastahane gibi isimlerle anılmıştır. Darü'şşifa genel bir hastahane olmakla beraber delilere tahsis olunan tımarhane bir işaret olmuştur. Ama Türk halkı delilere mahsus hastahanelere tımarhane adını vermiştir.

Türk-İslâm tarihi boyunca sağlık hizmetlerini pek eski devirlere kadar götürmek mümkündür. Orta Asya döneminde Türk boylarında hastaları bir çadıra koyar iyi oluncaya veya ölünceye kadar tecrid ederlerdi. Bu hastaların tedavisini “Şaman” ya da “kam” denilen rahip hekimlerin yaptığı ve hasta çadırına sadece bu hekimlerin girdikleri anlaşılıyor. Bu çadırların hasta çadırı olduğunu belirtmek maksadı ile çadırın önüne bir mızrak ya da bayrak dikerlerdi(1)

Bu dönemde batıdaki Hippokrat'a karşılık Orta Doğuda Lokman Hekim vardır. Lokman Hekim'in bir hakim ya da peygamber olabileceği rivayet edilir. Kur'an-ı Kerim'de adı zikredilmektedir. Nevizâde(2) Lokman Hekim'in Hz. İbrahim (ASV'ın amcazadesi ve yunanlı Fisogor'un Lokman Hekim'in kalfası olduğunu zikreder. Bu devirde doğuda tababati Lokman Hekim, batıda Hippokrat temsil ederler.

Hz. Peygamber (SAV) ile İslâm zuhur edince ortaçağa hakim bir islâm tababeti doğar. Bu tababetin esasını Hz. Peygamber (SAV)'in hadislerinden kaynaklanan, bilhassa koruyucu hekimliğe dair “tıbb-ı nebevî” adı ile anılan bilgiler teşkil eder. Bu bilgilerin ışığında Türk İslâm dünyasında ilk sağlık kuruluşlarının ortaya çıktığı anlaşılıyor. Bu düşünce ile gerçek manada işigali Hz. Peygamber (SAV) zamanına kadar götürmek mümkün olmaktadır.

İslâm tarihinde ilk darülmerza Emevi Halifesi I. Velid (705 - 715) tarafından (H. 86 - 706) tarihinde Şam'da tesis edilmiştir. Keza Emeviler devrinde Fustat'da Zükakü'l Kanâdil bimaristanı yapılmıştır. (3) Abbasiler devrinde Harun Reşid (170-193) Bağdat'ta; El Muntasır Billah Ebu Cafer Mansur (623-640) Mekte'de bimaristan tesis etmişlerdir. Bu bimaristanlar hekim yetiştiren müesseseler (darü't-tıp) olmuşlardır. Bundan sonra Türk-İslâm tarihinde pek çok sağlık tesisleri vücuda getirilmiştir.

Mısır'da bir Türk devleti kuran Ahmet b. Tolon (259-872) Kahire şehrinde bir camii, iki hamam ve bir hastahane tesis etmiştir. Bu külliye de tıp tedrisatının yapıldığı Büyük İslâm Hakimlerinden Muzaffer'ed-Din Mahmud Elemgâti (D. 810) n'in burada reisül-etibba olarak ders verdiği anlaşılıyor.(4) Bundan başka Türk

devlet adamlarından Emir Ebu'l-Hasan Yahkum (V. 329/940) Bağdat'ta; Atabekler (V. 329/ 940) Bağdat'ta; Atabeklerden Nureddin Mahmut (544-1154) Halep'te; Suriye Selçuklarından Emir Alemüddin Sencer Kerek'te, Tutuş (V. 488-1095)' un oğlu Dukak Şanı'da, Eyyübilerden Selâhad-din Yusuf (571-1181) Kahire'de ve İskenderiye'de, Sultan Alaaddin Kudüs ve Akkâ'da bimaristanlar tesis etmişlerdir.(3) Karahan hakanı Tomgaç, Buğra han, Ebu İshak, İbrahim İbni Nasır (1051-1068)'ın Semerkant'ta tesis ettiği hastahanelerin vakfiyesinde bahsedilmektedir.(1) Bu gösteriyor ki, Türkler Orta Asya'da buldukları süre içinde şifa yurtları tesis etmiş ve bunların yaşaması için vakıflar kurmuşlardır.

Keza, Memluklardan Emir Seyfeddin Ebu Hasan Ali b. Yusuf (653-1255) Kaymer'de, Sultan Kalavun (683-1284) Kahire'de hastahaneler açmışlardır.

Ebu Bekir Razi'nin hekimlik yaptığı Rey şehrinde, Abümelik b. Osman (v. 407-1016) Nişabür'da, Sultan Olcayto'nun veziri Residüddin Fazlullah'ın bimaristanları zikredilmelidir.(3) Artuklulardan Necmeddin Gazi (516-1122) nin kardeşi Emuniddin Mardin'de (5) Selçuklu hükümdarı Alparslan'ın veziri Nizam'ül-mülk (1063-1092) Nişapur'da(6). Sökmenlerden Nasirüddinle Silvan'da(3) bimaristanlar tesis etmişlerdir. Keza, Erbil Atabeyi Müzefferüddin Ebu Said Gökbörü (1154-1232) hastahane ve misafirhane tesis etmiştir.

Bundan sonra Büyük Selçuk ve Anadolu Selçukları ile Osmanlı İmparatorluğu devrindeki darü's-şifaları zikretmek lazımdır. Bunların çoğu o devrin medreseleri olarak nazari ilimlerle beraber tatbiki tıp dersleri yapmakta idiler. Bunların ilki Anadolu Selçukluları devrinde Kayseri'de tesis edilen Gevher Nesibe Sultan (H. 602-1205) darü's-şifası ve tıp mektebidir.

Gevher Nesibe Sultan darü's-şifası ve tıp mektebi :

Selçuklu Sultanı II. Kılıç Aslan'ın kızı olan Gevher Nesibe Sultan babasından kalan miras ile namına bir hastahane kurulmasını vasiyet etmiş ve kardeşi Gıyasüddin Keyhüsrev tarafından (H. 602) inşa ettirilmiştir. (5, 7, 8). Bugün bu darü's-şifa ve tıp mektebinin adına Kayseri Üniversitesine bağlı bir tıp fakültesi kurulmuş bulunuyor. Darü's-şifa binası müze olarak kullanılıyor.

Darü's-şifa'nın kapısında beyaz mermer üzerinde arapça,

"Sultan-ı muazzam Gıyaseddünya veddin Kılıç Aslanoğlu Keyhüsrev'in eyyamı saltanatı daim olsun. Bu hastahane bina ve inşası Kılıç Aslan kızı dünya ve dinin İsmeti Gevher Nesibe Sul-

tan'ın vasiyeti üzerine altıyüziki senesinde vuku bulmuştur" yazılıdır(7).

Bu darü's-şifanın vakfiyesi vardır. Vakıfnamesinde hem darü's-şifanın hem de tıp medresesinin pek çok vakıfları zikredilmiştir. Darü's-şifa Osmanlı döneminde aynı şekilde çalışmış; ve Kayseri'de başka bir sağlık tesisi yapılmamıştır. Son asırlarda vakıflara haksız müdahale ve gasplarla Türk tarihinin bu ilk tıp mektebi medrese olarak tedrisata devam etmiş hatta odaları diğer medreselerde tahsil için gelen talebeler tarafından işgal edilmiş ve darü's-şifa'ya, "şifaiye" medresesi tıp medresesine "gıyasiye" adı ile çiftler medresesi denilmiştir.(7)

Halbuki bu 750 yıllık darü's-şifa ve tıp mektebi sadece bizim değil medeniyet tarihinin bir ıftihar kaynağıdır. Zira Gevher Nesibe Sultan darüşşifa ve tıp mektebinin kurulduğu tarihte batı ülkelerinde bir örneği mevcut değildir.

Sivas Darü's-şifası ve Tıp Sitesi :

Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un vasiyeti üzerine kardeşi Alaaddin Keykubat tarafından Hicri 614-1217'de inşa ettirilmiştir.

Darüşşifanın dış kapısında,

"Bu dar'üs-sihha emri ilâhi ile galip olan Sultan-ı İ'üzüd-dünya veddin Rük'ül-İslâm ve müslimin, berrü bahrin hakim ve sahibi, Selçuk ailesinin tacı Burhanı Emirülmüminin Keyhüsrev oğlu Ebul Feth Keykavus'un emri ile 614'de imar ve inşa olunmuştur"(8)

I. İzzeddin Keykavus hastalıklı bir padişah-tı, akciğer vereminden vefat etmiştir. Hekimler ve hastahane ile meşgul olması Türk tarihine bir darüşşifa ve tıp mektebi kazandırmıştır. Bu aşağıdaki kitabelerden anlaşılıyor. Kapı üzerindeki çini kabartmada,

"Biz geniş saraylardan dar kabirlere çıkarıldık ve hasrete malım bana faide vermedi. Saltanatım mahvoldu"

Türbesinde ise

**"Biz cihanı terk edip gittik
Rencini dilde berk idip gittik
Şimdiden geru nevbet İrdi size
Nitekim evvel ermişti bize" yazılıdır.(9)**

Sivas Darüşşifası Selçuklu hastahanelerinin en büyüğüdür, 1768'e kadar aynı amaçla kullanılmış; bu tarihte bir fermanla medreseye çevrilmiş. I. Dünya savaşında Levazım ambarı olarak kullanılmış sonra darüşşifa harap olmuş, ancak 1960'larda Vakıflar Genel Müdürlüğümüzce tamir ve restorasyonu yapılmıştır. 1973'de Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi kurulunca hocamız Ord. Prof. Dr. S. Ünver'in teklifi üzerine Sivas Cumhuriyet Üniversitesi tıp tarihi enstitü-

sü olması için Genel Müdürlüğümüz ile temasların devam ettiğini öğreniyoruz.(9)

Sivas darüşşifasının vakfiyesi var. Vakfiyesi Genel hükümler taşıyor. Fakat tıp personeli için aranan şartlar oldukça enteresan.

Hekimlerin nazik, merhametli, akranlarından üstün, tecrübeli iyi ahlaklı ve şarlatanlıktan uzak olması isteniyor. Aynı şekilde göz hekimleri ve salih cerrahlar, eczacılar ve diğer personeli de zikrediliyor. Nihayet vakfiyeyi değiştirenler için beddualarla bitiyor.(9)

Konya darüşşifaları (1219-1233)

Selçuklu vezirlerinden Emir Celaleddin Karatay'ın kardeşi Kemaleddin Karatay yaptırmış. (1255) Meşhur Karatay Medresesinin karşısındaki darüşşifadır. Kemaleddin tıp ile ilgili bir kimsedir. Burada tıp dersleri verirmiş. Bugün darüşşifa mevcut değildir(8, 10) Konya'da ince minarenin kuzeyinde bir şifahaneden söz edilir. Bugün mevcut değildir.(8) Karamanaoğulları zamanındaki Şadi Bey hastahanesi vardır. Harpler esnasında yakıldığı rivayet edilir. Bundan başka, Alaaddin Keykubat hastahanesi ve bir de Ilgın'da ilıcadan söz edilir. Bu hastahane de bugün mevcut değildir. Ancak vakıf kayıtları vardır.(8)

Divriği Darüşşifası (H. 626-1228)

Selçuklular zamanında Mengüceklerden Fahreddin Bahram Şah'ın kızı ve amcazadesi Al Mengücek'den Ahmet Şah'ın 1. ci eşi Turan Melik tarafından inşa ettirilmiştir. Hastahane Ahmet Şah Camiine bitişiktir. Küçük 32x24 metre ebadında bir darüşşifadır. (8, 10)

Çankırı Darüşşifası (H. 633-1235) "Ata Bey Ferruh Hastahanesi"

Bu Selçuk Hükümdarı Alaaddin Keykubat'ın askerlerinden Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi Çankırı Orta Okulundadır. Burası "darü'l-afiye" olarak yaptırılmıştır. Duvarında birbirine geçmiş Selçuklu tarzında kabartma çifte yılan vardır. Bu Türk tıbbınca amblem kabul edilmiştir. Vakfiyesi vardır.(8) Bugün Çankırı mülzesidir(10).

Kastamonu Ali Bin percane Hastahanesi (H. 671-1272)

Selçuklu Devlet adamı Muinüddin Süleyman Pervane'nin oğlu Ali yaptırmıştır. Kitabesinde maristan-Yılanlık yazılıdır. Hastahanelere maristan denildiğini ve yılanın tababete amblem olduğunu ifade etmiştir. vakfiyesi vardır.(8,10)

Tokat'ta Pervane Bey darüşşifası (H. 674-1277)

Selçuklu devlet adamlarından Pervane Bey tarafından yaptırılmıştır. Gök medrese, Pervane

medresesi, Kırk Kızlar medresesi gibi isimler verilmiştir. Darüşşifa ya da bimarhane de denilmektedir. Vakfiyesi vardır. 1811'e kadar faaliyet gösterdiği anlaşılıyor. Bugün mevcut değildir.(8)

Amasya Darüşşifası (H. 708-1308)

İlhanlılardan Olcayto Sultan Mehmet Huda-bendenin eşi İlyus (Yıldız) hatunun kölesi Anber bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Vakfiyesi 1312'de yapılmış; fakat bugün mevcut değildir. Buradan pekçok hekim yetişmiştir. Meşhur El Verrahiye-i İlhaniye adlı kitabı yazan Şerafettin Sabuncuoğlu bunlardan biridir(10) Darüşşifanın binası mevcuttur. Cumhuriyet devrinde ziraat aletleri deposu olmuştur. Halen müzdedir.(5, 8)

Akşehir'de hastahane (13. asır)

Bu darüşşifa Alaaddin Keykubat zamanında yapılmıştır ve darüşşifanın bir de mescidi olduğu söylenir. Vakfiyesi mevcuttur.(8, 10)

Konya Aksaray'ında darüşşifa (13. asır)

Aksaray'da duvarları tuğla'dan harebe halinde bir darüşşifadan bahsedilir. Halk buraya tımarhane mahallesi adını vermiş. Eski tabiblerden Cemaleddin Aksaray'ın burada çalıştığı rivayet edilir. Darüşşifa bugün mevcut değildir. (8, 10)

Erzincan Darüşşifası : Başvekâlet arşivinde tıp 607'de kayıtlı inşa tarihi belli olmayan bir darüşşifadır.(8)

Erzurum Darüşşifası (-1147)

Pasinlerdeki bu darüşşifada deliler tedavi ediliyormuş. Bu gün mevcut değildir.(8)

Kayseri'de Zülkadıroğulları cüzam bimarhanesi (13. asır)

Zülkadir oğlu Hasan Bey tarafından yaptırılmış ve cüzamlılara hasredilmiştir.(8)

Bursa'da darü't-tıp (H. 802- 1399)

Yıldırım Beyazıt tarafından inşa ettirilmiştir. (10, 11) Osmanlıların ilk darüşşifasıdır. Ulu-dağ eteğinde inşa edilmiştir. Vakfiyesi vardır. Bugün mevcut değildir. Üç doktor, bir baştabip iki eczacı, aşçı, ekmekeçi gibi diğer görevliler zikredilmiştir.(8)

Manisa Kırhanesi (763-1346) Saruhanlılar zamanında Saruhan Gazioglu İlyas tarafından körlerin bakılması için bir zaviye olarak tesis edilmiştir. Binası mevcut değildir. Ancak Manisa'da böyle bir mahalle mevcuttur. Bu bilgiler şeriye sicillerinden alınmıştır.(13)

Sivas'ta Darü'r-rahe (H. 687-1288)

Selçuklu devlet adamlarından Kemaleddin Ahmet bin Rahet tarafından teslis edilmiştir. Kitabesi ve vakfiyesi vardır. Kitabesinde "Allah'ın rahmetine muhtaç olan Kemaleddin Ahmet bin Rahetoğulları Hatat ve Hüseyin Allah onlara rahmetine muhtaç olan Kemaleddin Ahmet bin fiyesinde "burası dindar alimler, fakir ve miskinlere vakfedildiği; adını darrürahe koydular ve onlara istirahat mahalli yaptılar." Bu zâtın Ribat (misafirhane) yaptığından da bahsederler (8, 12, 14)

Fatih darüşşifası (H. 875-1480)

Darüşşifayı Fatih Sultan Mehmet mimarbaşı Ayas Ağa'ya yaptırmıştır.

Fatih'in vakfiyesi tetkik edilirse bu sadece darüşşifa değildir. Cami, divanhane (Kurân-ı Kerim tilaveti yapılan yer), kütüphane, akademi, tıp mektebi, çocuk mektebi, çocuklar için odalar, fukara ve talebe için... mutbaktar, seyyahlar için yer, hamam, çarşılar. Bunlar camiinin etrafında adeta küçük bir şehir gibidir. Bu bir külliye yani üniversitedir. Bu külliye darüşşifadan başka tophane ve kalenderhane vardır. Taphane, darüşşifadan taburcu olan hastaların nekahat döneminde beslendikleri yerdir. Kalenderhane ise, bir nevi darülacezedir. Evliya Çelebi'ye göre Fatih Sultan Mehmet kadınlar ve gayrimüslimler için de bir hastahane yaptırmıştır. Fatih'in külliyesinde bir tıp akademisi vardır. Meşhur Kubbettin bu akademiye başkanlık etmiştir. Darüşşifada dersiam ve hekimbaşı vardır. Talebeler geçitli hastalar üzerinde tatbikat görürlerdi. İlaçlar, yemekler ve hastalara bakımın çok iyi olduğu söylenir. Hastaları eğlendirmek için çalgı çalanlar ve güzel sesli okuyanlar vardır.

Fatih'in vakfiyesine göre darüşşifada tecrübeli nazik ilm-i teşrihi bihakkın bilir, Fenni tıp ve kanun-u şifada faik hekimler isteniyor. Bunlar biri baştabip olmak üzere iki adettir. Vakıftan 20 akçe ahlardı (Fatih devrinde 20 akçe 1 altındır). Bu hekimler haftada 2 defa bütün hastaları dolaşırlardı. Bundan başka bir göz mütehassısı (8 akçe) lüzumlu ameliyatları yapan bir üstad cerrah, şurup, macun, hap ve diğer ilaçları hazırlayan eczacı (8 akçe), Darüşşifa emiri (müdü) 4 akçe, vekilharç (4 akçe) Hergün tabib ve vakfın nazırı huzurunda şurup ve ilaçları hastabakıcılara teslim eden mahzen evini gene hergün tabib nezaretinde yemekleri hastalara tatlı dille dağıtılması istenen 2 adet aşçı (3 akçe) hariçten kimseyi sokmayacak ve gece kimsenin darüşşifada kalmasına müsaade etmeyecek bir kapıcı (3 akçe) işini iyi bilir yürümek bilmez, hastalara hizmetten yüksünmez, iyi kalpli tatlı dilli, güler yüzlü hastaların ilaçlarını verecek ve her vesile ile hastaların hatır-

larını soracak, yatakları düzeltecek elbiseleri temizleyecek, helalara bakacak hastabakıcılar (3 akçe) vardı.

Bu darüşşifa bugün mevcut değildir. Sadece mescidinin ve darüşşifanın yan duvarlarının bir kısmı vardır.

Edirne'de II. Beyazıt darüşşifası (H. 895-1488)

Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Bayezıt tarafından yaptırılmıştır. Bu darüşşifanın iki önemli seksiyonu vardı. Biri göz hastahaları, diğeri akıl hastahaları, bilhassa akıl hastaları musiki ve telkinle tedavi ediliyordu. Halbuki bu devirde Avrupa'da akıl hastaları şeytan çarpmış telâki edilerek zincire vuruluyordu. Evliya Çelebi müzisyen ve saz heyetlerinden bahseder. Burada bir de tıp medresesi vardı; hekimler tıp pratiği yapar ve Sokrat, Aristo, Galen ve Fisogor'u tartışırlardı⁽¹⁰⁾. Bu darüşşifa bugün mevcuttur. Edirne Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi Enstitüsü olarak kullanılmak istiyor.

İstanbul Haseki Kadın Hastahanesi (H. 946-1539)

Kanûni'nin eşi Hürrem Sultan tarafından tesis edilmiştir. Aslında bu tesis camii, medrese, imaret, sibyan mektebi ve darüşşifa olarak bir külliye dir. Darüşşifa bir kadın hastahanesi olarak yapılmıştır. 1884'e kadar vakıf şartlarına göre idare edilmiştir. Bu tarihten sonra Vakıflar nezaretinden alınıp şehir emanetine (belediyeye) verilmiştir. 1924'de İstanbul Tıp Fakültesi 2. hariciye tedavi kadın-doğum ve çocuk klinikleri nakledilmiştir.⁽¹⁶⁾ Bilahare üniversite klinikleri taşınmış, birkaç yıl önce Haseki Hastahanesi Sağlık Bakanlığına bağlanmıştır.

Manise Bimarhanesi (H. 962-1554)

Kanuni Sultan Süleyman, annesi Hafsa Sultan namına tesis ettirilmiştir. Kapısındaki kitabede,

"Bu dâri maderi Sultan Süleyman
Bina ettik ki cayı menfaatır.
Bu hayrın baysi fahrül'kuzat ol
Emanet darı ehli mekremettir
Sual olunsa itmanı binası
De tarihi "makamı âfiyettir" yazılıdır.

Bu tesis aslında bimarhane, hamam ve imaretten ibarettir. Bimarhane yirminci asrın başına kadar hastahane olarak çalışmış; Cumhuriyet yıllarında tahrip ve odun deposu olmaktan kurtulamamıştır. Vakfiyesi vardır. Çalıştığı yıllarda binada özellikle akıl hastaları tedavi edilmiştir. Merkez efendinin burada çalıştığı rivayet edilir, meşhur mesir macunu bu devirden kalmadır⁽¹⁷⁾

Süleymaniye darü's-şifası ve daruttabbı (H. 963-1555)

Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan külliye'nin bir bölümüdür. Bu darüşşifada Fahih darüşşifası gibi tabibler cerrahlar, gözhekimleri, eczacılar ve diğer personel vardır. Bu aynı zamanda tıp medresesi olup burada tıp eğitimi yapılırdı. Vakfiyesi vardır. Bütün personel vakıftan maaş alır, hekimler diğer darüşşifalar gibi full-time çalışırlar, hastalara ücretsiz bakılır ve ilaçları verilirdi. Bezmiâlem Valide Sultan Hastahanesi açılınca Süleymaniye Darüşşifası şevketini kaybetmiştir. 1862'de Harbiye nezaretindeki askeri matbaa Süleymaniye darüşşifasına taşınmıştır yakın zamanlara kadar matbaa idi⁽¹⁸⁾.

Kanuni Sultan Süleyman "Muhibbi" mahlası ile şiir yazardı. Meşhur şiirlerini teberrüken arz ediyoruz.

**"Came-i sıhhat Huda'dan halk bir hil'at gibi
Bir libas-ı Fahir olmuş halka ol kisvet gibi
Var iken baht-u saadet kuvvetü kudret gibi
Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi"**

Üsküdar Valide Atik bimarhanesi H. 991-1583)

II. Selim'in eşi Nurbanu Sultan tarafından tesis edilmiştir. Bu bimarhanenin kadınlar ve erkekler kısmı vardı. III. Selim zamanında erkekler koğuşu nizam-ı cedid kışlası olmuş; 1863 de Süleymaniye bimarhanesindeki hastalar buraya nakledilmiş 1866 da sokak tarafına iki oda 1874'de iki küçük koğuş daha ilave edilmiştir. 1881'de kadınlar dairesine bir yemekhane ve teneffüşhane eklenmiştir. 1908 de 400 civarında kadın ve erkek hasta olduğu söylenir. Toptaşı bimarhanesi adı ile anılan bu darüşşifa 1927 yılına kadar akıl hastalarına mekan olmuştur. Cumhuriyet döneminde (1924) Bakırköy'deki Reşadiye kışlası bir dönümden fazla arazisi ile modern bir akıl ve sinir hastahanesi olarak açılınca Toptaşı bimarhanesi önemini kaybetmiştir.⁽¹⁹⁾

İstanbul'da Sultan Ahmet darüşşifası (H. 1025-1617)

İstanbul'da yapılan en son külliye'nin bir bölümünü teşkil eden bu darüşşifa I. Ahmet tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi'ye göre burada bilhassa akıl hastaları tedavi edilmiştir.⁽¹⁰⁾ Darüşşifa bugün mevcut değildir.

Edirnekapı Gureba Hastahanesi (H. 1252-1836)

Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan camii avlusundaki medrese II. Mahmut zamanında hastahane haline getirilmiştir. Burada garip ve bekar olan erkekler tedavi edilmiştir. Bu hastahane diğerleri gibi aynı şekilde çalışmıştır. Bu ilk Gureba Hastahanesi kabul edilmektedir⁽²⁰⁾.

1259'da hastahane'nin gariplere ve bekarlara mahsus hususiyeti ortadan kaldırmış; Haseki darüşşifa'sındaki fahigeler nakledilmiştir. Bundan sonra ne olduğu bilinmiyor. Ancak Bezmiâlem Valide Sultan Hastahanesi açıldıktan sonra kapandığı anlaşılıyor.⁽²⁰⁾

Bezmiâlem Valide Sultan Gureba Hastahanesi (H. 1261-1843)

II. Mahmud'un eşi ve Abdulmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından 1843 yılında tesis ve inşa ettirilmiştir. İki yıl sonra tanzim edilen bir vakıfname ile "Bezmiâlem Gureba-i Müslimin Hastahanesi" adı ile vakfedilmiştir. Gureba Hastahanesi sadece garip ve fakir müslümanları tedavi etmek özelliği ile ülkemizin tek sağlık kuruluşudur; Kurulduğu gündenberi bu hizmeti sürdürmektedir. Bu vakıf şartlarının ilki ve en önemlisidir.

Valide Sultan bu hizmetin devamlılığı için evler, dükkânlar, zeytinlikler çiftlikler vakfetmiştir. Hastaların bütün ihtiyaçlarının karşılanması istenmiş hatta "Soğanın tanesi bir altın liraya bile çıksa alınmasını" istemiştir.

Gureba Hastahanesi bu yüzelli yılı bulan sağlık hizmeti yanında ülkemize hekim, mütehasıs hekim ve hemşire yetiştiren bir müessese olmuş; buradan yetişen hekimler arasından büyük şöhretler çıkmış bu hekimlerin herbiri bugün bir fakülte ya da sağlık kuruluşumuzda görev yapmaktadır.

Bugün Gureba Hastahanesi tıbbın bütün branşlarına bağlı 11 branşta tıp eğitimi yapan bir kuruluşumuzdur. Son yıllarda tıptaki gelişmelere paralel olarak gerek çeşitli teşhis metodları gerekse kanser araştırma ve tedavi merkezi ile açık kalp cerrahisi gibi önemli sağlık hizmetlerini de başlatmış bulunuyor. Önümüzdeki yıllarda inşaatı devam eden 1000 yataklı yeni gureba hastahanesi hizmete açıldığı gün vakıfların sağlık hizmetleri daha büyük etkinlik kazanacak ve Bezmiâlem Valide Sultanın ruhu şad olacaktır.⁽²⁰⁾

Bu darüşşifa ve hastahaneler müşterek özellikler gösterirler, hepsi genel hastahane niteliğindedir, akıl hastalıkları dahil çeşitli hastaları tedavi ederlerdi. Ancak bazıları sağlık hizmeti yanında tıp eğitimi yaparak hekim yetiştirmişlerdir. Bu darüşşifaların bugün çoğu mevcut değildir. Binaları mevcut olan ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne tamir ve restore edilenler şunlardır; Kayseri Gevher Nesibe Sultan darüşşifası, Sivas, Tokat, Divriği, Amasya, Süleymaniye darüşşifaları nihayet Haseki Hürrem Sultan Kadın Hastahanesi ve Bezmiâlem Valide Sultan Erkek Hastahanesi. Bu sonuncuların günümüze kadar gelmelerinde en önemli faktör vakıf olmalarıdır. Sonuç olarak,

- Darüşşifalarda her çeşit hastaya bakılmıştır.
- Darüşşifalarda sadece yatırılan hastalara değil bugünkü gibi poliklinik yapılır ve hastalara ilaç verilir.
- Darüşşifaların idari teşkilatı ve personel durumu bugünkü hastahaneler gibi idi.
- Hekimler dahiliye, cerrahi, göz hastalıkları gibi ayrı ihtisas dallarına ayrılmıştı.
- Hekimler full-time çalışıyorlardı.
- İlaçların hazırlanması ve imalinden hekimler sorumlu tutulmuştu.
- İlaçların bir mahzende saklı tutulması oldukça dikkat çekicidir.
- Bilhassa Sivas, Amasya gibi çok soğuk olan bölgelerde hamamdan sıcak havanın künklerle götürülerek darüşşifanın ısıtılması entere-sandır.

— Bazı darüşşifaalrda vakıf nazırı ve nakiplerin haftada birgün evinde ve ilaç alamayacak kadar fakir olan kimselere bakılmasının istenmesi oldukça önemlidir.

— Darüşşifadan rehabilitasyon ya da salah ile taburcu olan hastalar bugünkü manada adeta bir rehabilitasyon merkezi gibi taphane (neka-hathane); şifa bulmamış ya da hastalıkları sebebiyle mahlul kalmış kişilere de Kalenderhane (darülaceze) de hizmet verilir.

— Darüşşifalarda ölen kimselerin eşyaları varislerine verilir varisi olmayanların eşyaları satın darüşşifaya irad kaydedilirdi. Ölenlerin defnedilmesi için gerekli masraflar da Darüşşifaca yapılırdı.

KAYNAKLAR

- (1) Terzioğlu, A. : **Türklerin Orta Asya ve Hindistan'da tesis ettikleri hastahaneler**, VII. Türk Tarih kongresi, Ankara, 11, 15 Ekim 1976. Kongreye sunulan tebliğler, Cilt: 2, Türk Tarih Kurumu, Basımevi, Ankara 1981 s. 803.
- (2) Nevzade, Y. : **Netâyic'ül Fünun**, Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi N. 1077.
- (3) Bek, A.İ. : **Tarihü'l Bimaristan Fî'l-İslâm Şam**, 1939.

- (4) Terzioğlu, A. : **Ortaçağ İslâm-Türk Hastahaneleri ve Avrupa'ya tesirleri**, Belleten CXXXIV S. 133., Ankara 1970
- (5) Ünver, A.S. : **Selçuk tababeti**, Ankara, 1940
- (6) Suvhî, **Tabakat'uş-şafiyye**, cilt IV, IV. 533, 4 Kahire, 1966
- (7) Ünver, A.S. : **750 yıl önce Kayseri Tıbbiyesi, Tıbbiyeli yayınlarından No: 1**, İstanbul, 1956
- (8) Ünver, A.S. : **Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında Vakıf Hastahaneleri**, Bir kısmına dair, Vakıflar dergisi, 1: 17, 1938
- (9) Ünver, A.S. : **Sivas Tıp Sitesi**, Emek Matbaası, Sivas, 1980 Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi yayınları, 4
- (10) Hekim Mohammed Said : **Tıbb in Turkey 3**, International Conference on islamic medicine, 28 september-2 october 1984 İstanbul Turkey.
- (11) Baltacı, C. : **XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.
- (12) Kayaoğlu, İ. : **Rahatoğlu ve Vakfiyesi**, Vakıflar dergisi 13, 1981.
- (13) Ünver, A.S. : **Manisa'da Saruhanlıların Körhane Binası Hakkında Türk Tıp Tarihi arşivi**, 5:19, 1942.
- (14) Ünver, A.S. : **Sivas hastahanesi tarihçesi**, 1217-1940) Darürraha ve cüzzamhane, Sivas numune hastahanesi 1939 senesi yıllığı (ayrı baskı) Kader Basımevi, İstanbul, 1941.
- (15) Ünver, A.S. : **Fatih Darüşşifası**, Kader matbaası İstanbul, 1932.
- (16) Taşkiran, N.N. : **Hasekinin Kitabı**, Yenilik matbaası İstanbul 1972.
- (17) Yörükoğlu, N.N. : **Manisa Bimarhanesi İ**, Akgün matbaası İstanbul, 1948.
- (18) Gürkan, K.İ. : **Süleymaniye Darüşşifası Özışık matbaası İstanbul, 1966**.
- (19) Şehsuvaroğlu, B.N. : **İstanbul'da 500 Yıllık Sağlık Hayatımız**, İstanbul Fatih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953.
- (20) Ünver, A.S. : **Edirnekapı'daki ilk Gureba Hastahanesi**, Dirim Aylık tıp dergisi 25:36 1950.
- (21) Ataseven, A. : **Yaşıyan bir Vakfımız**, Bezmiâlem Valide Sultan Gureba Hastahanesi, I. Vakıf Haftası 5-11, Aralık 1983, Önder matbaacılık, Ankara 1984.